

mládeže a tělovýchovy (projekt č. LM2010012) v rámci Velkých infrastruktur pro výzkum, vývoj a inovace.

Literatura:

Jowell, R. 1998. „How Comparative Is Comparative Research?“ *American Behavioral Scientist* 42 (2): 168–177. Dostupné z: <http://www.soc.aau.dk/fileadmin/user_upload/kbm/VoF/Kurser/2010/Research-design/litterature/Jowell-Roger-Comparative-research.pdf>.

LETNÍ METODOLOGICKÁ ŠKOLA INSTITUTU GESIS

V KOLÍNĚ NAD RÝNEM – SRPEN 2012

Johana Chyliková (*Sociologický ústav*)

V srpnu letošního roku jsem měla možnost zúčastnit se letní metodologické školy, kterou ve spolupráci s Univerzitou v Kolíně nad Rýnem pořádá německý institut GESIS. Tato organizace, celým názvem GESIS Institut – Leibniz-Institute for the Social Sciences, je jednou z evropských základen pro výzkum a výuku v oblasti metodologie sociálních věd. V evropském kontextu má GESIS v tomto oboru výsadní postavení, neboť výraznou část svých aktivit směřuje právě do oblasti studia výzkumného designu a kvality dat a disponuje velice obsáhlým a užitečným archivem dat pro sociálněvědní výzkum. Organizace se dále zabývá monitoringem sociálních změn a provozuje programy využití nových technologií v sociálních vědách.

Své aktivity v oblasti výuky metodologie se GESIS v tomto roce rozhodl rozšířit, a proto jsem spolu s desítkami dalších studentek a studentů měla možnost účastnit se první *GESIS Summer School of Methodology*, která se konala v prostorách Univerzity v Kolíně nad Rýnem ve dnech 9. až 25. srpna 2012. Letní škola byla uspořádána s cílem nabídnout zájemcům vysoce kvalitní školení v oblasti technik a metod kvantitativního šetření a otevřena byla všem, kteří se zajímají o výzkum v oboru sociologie, politologie, ekonomie, pedagogiky, demografie či epidemiologie.

Program výuky byl rozdělen do více než desítky kurzů. Hlavní kurzy byly pětidenní s celodenní výukou, dále GESIS nabídl i dvoudenní, tzv. *refresher courses*, jež měly účastníkům pomoci získat znalosti a schopnosti, které potřebovali k úspěšnému absolvování hlavních kurzů. *Refresher courses* nabízely zdokonalení ve znalostech designu šetření, strukturního modelování v programu Mplus, bayesiánské statistiky a kvalitativních metod. Témata hlavních kurzů byla tato:

- Design dotazníku
- Komplexní design výběrového souboru, vážení, odhad rozptylu a efekt designu
- Modelování chyb měření
- Sběr dat a školení tazatelů
- Výzkum se sběrem dat prostřednictvím pošty
- Výzkum prostřednictvím webu
- Smíšené metody

- Analýza vinět
- Chyba vyplývající z nízké návratnosti
- Mezinárodní komparativní výzkum
- Překlad dotazníku v mezinárodních komparativních šetřeních
- Harmonizace sociodemografických proměnných v mezinárodních komparativních šetřeních

Z výše uvedeného seznamu je jasné, že nabídka kurzů byla velmi pestrá a leccitý účastník letní školy litoval, že nebylo možné vzhledem k časovému omezení účastnit se více než jednoho kurzu týdně. Všechny přednášky byly vedeny kompetentními odborníky a vysoká kvalita jednotlivých kurzů byla zaručena.

Dalším lákadlem byly večerní přednášky, které se konaly v budově GESIS v centru Kolína. Mimořádně zajímavý příspěvek o kvalitě mezinárodního komparativního výzkumu měla Ineke Stoop z Nizozemského institutu pro sociálněvědní výzkum (The Netherlands Institute for Social Research). O den později promluvila ředitelka oddělení sběru dat ze soukromé agentury pro výzkum veřejného mínění Infas, následující večer vystoupil Thomas Körner z Německého spolkového statistického úřadu.

O kurzu

Vzhledem k tomu, že se zajímám o výzkum chyby měření v datech ze sociálněvědních šetření, přihlásila jsem se do kurzu Measurement Models, Error and Equivalence, který vedl belgický metodolog Jaak Billiet z Katolické univerzity v Leuvenu. Profesor Billiet je uznávaným odborníkem na studium chyb měření, který se mimo jiné podílí na přípravě metodologických šetření European Social Survey. Vedení odpoledních praktických cvičení zastávala Melanie Revilla, doktorandka významného odborníka na výzkum kvality dat Willema E. Sarise ze španělské Univerzity Pompeu Fabra v Barceloně. Tým profesora Sarise se rovněž podílí na metodologických šetřeních ESS a jeho výsledky jsou v současné době hybnou silou ve výzkumu kvality dat a chyb měření.

Výuka byla strukturována do dvou bloků, dopoledního a odpoledního. Ráno se konaly přednášky, ve kterých profesor Billiet představil konkrétní problém, který jsme na odpoledních cvičeních s Melanií Revilla zkoušeli řešit ve statistickém softwaru. V první přednášce byla vyložena problematika konceptualizace, resp. rozdělení konceptů na „concepts by intuition“, které jsou měřeny jednou otázkou, a „concepts by postulation“ neboli konstrukty, které jsou měřeny sadou otázek. Toto rozdělení bylo zásadní pro to, abychom mohli pochopit princip výzkumu validity a reliability měření a abychom získali základní informace pro porozumění teoretickému zázemí konceptu *Multi-trait multi-method* (MTMM) a dalších, v současné době méně používaných metod k určování reliability (*test-retest, simplex model*).

Výklad o teoretickém uchopení chyb měření pokračoval vymezením dvou dimenzí konceptu validity – teoretické validity a validity měření. Statisticko-analytickými metodami lze zkoumat pouze validitu měření; kontrola teoretické validity stojí mimo dosah možností statistiky a je především věcí logického uvažování a zodpovědné teoretické přípravy; její kvalita není nikdy zaručena, přičemž

chybám můžeme předcházet správnou operacionalizací, tj. výběrem indikátorů. Validita měření může být ohrožena použitou metodou, kontaminací konceptu jiným konceptem nebo například stylem odpovídání respondenta (tzv. *response style*); receptem na validní měření je v tomto případě opět obezřetná operacionalizace. Validita a rovněž reliabilita musí být kontrolována, a to dvojím způsobem; kontrola musí být uplatněna v přípravné fázi dotazníku prostřednictvím kvalitativních metod testování a využití dalších nástrojů k predikci kvality otázek (viz např. SQP – Survey Quality Prediction 2.0), a rovněž přímo v analýze dat, která byla dotazníkem sebrána. V prvním případě se jedná o kontrolu ve smyslu dohlížení na správnost procesu, ve druhém ve smyslu identifikace chyb v datech, tj. užitím statistické analýzy k identifikaci koeficientů validity a reliability.

Předmětem dalšího výkladu přednášejících byly právě analytické postupy, které vedou ke stanovení koeficientů reliability a validity. Výsadní postavení má v současné době již výše zmíněná experimentální metoda MTMM, které byla věnována nezanedbatelná část výkladu. K analýze dat, získaných MTMM, je nezbytná znalost modelování pomocí strukturních rovnic, proto byla část kurzu věnována právě teoretickému úvodu do strukturního modelování a dále praktickému cvičení v programu Mplus. MTMM metoda je pravidelně realizována v šetřeních European Social Survey (ESS), takže jsme používali data právě z jednotlivých kol tohoto mezinárodního komparativního šetření.

Vzhledem k tomu, že oba vyučující měli praktické zkušenosti s realizací šetření ESS a prací s daty ESS, byla část kurzu věnována problematice ekvivalence v mezinárodních šetřeních. Velký důraz byl kladen na chyby plynoucí z překladu dotazníků a na nutnost obezřetné operacionalizace, která musí zajistit, že konstrukty a koncepty budou měřit stejně ve všech zemích, ve kterých se šetření realizuje.

V rámci kurzu byla rovněž vyložena problematika *split-ballot* šetření a možnosti analýz, které lze s daty z takových šetření realizovat. Tento design bývá zpravidla užíván k testování znění postojových otázek, přičemž možné rozdíly v distribucích odpovědí na dané otázky bývají vysvětlovány s využitím poznatků kognitivní psychologie. Dalším velkým tématem, které zaplnilo část kurzu, byla analýza tzv. *response styles*, která je dlouhodobým zájmem přednášejícího Jaaka Billieta. V takové analýze je prostřednictvím konfirmační faktorové analýzy identifikována část rozptylu, která je důsledkem toho, že část respondentů odpovídá bez ohledu na významový obsah otázky.

Závěrem mohu říci, že kurz jako celek pokryl velmi obsáhlou část problematiky chyb měření a nabídl studentkám a studentům velmi důležité podněty pro přemýšlení. V rámci kurzu byla probрана všechna důležitá témata, která v současné době tvoří hlavní proud výzkumu chyb měření. Podle mého názoru nebyl kurz vhodný pro úplné začátečníky v oboru, i přesto, že jeho součástí bylo základní uvedení do probíraných témat. Pro bezproblémové absolvování byla totiž nezbytná znalost základních konceptů a teorií, analytické schopnosti na slušné úrovni a schopnost práce v softwaru pro strukturní modelování.

Z mého pohledu bylo slabinou kurzu to, že přednášející kladli důraz na vysvětlení všech konceptů, jevů a analytických přístupů v teoretické rovině, avšak

praktické procvičení nebylo organizováno tak, abychom se konkrétní analytické postupy skutečně naučili. Odpolední cvičení měla předimenzovaný program, a tak nebylo možné v daném čase provést všechny analýzy. Další komplikací byl fakt, že naprostá většina účastníků kurzu včetně mě neměla dostatečné zkušenosti s prací v programu Mplus, ve kterém jsme měli analýzy provádět. Během odpoledních cvičení jsme se často cítili ztraceni, i z toho důvodu, že řešení úkolů nebylo dostatečně znázorněno a vysvětleno.

Tento krátký text bych chtěla ukončit poznámkou, že metodologická škola institutu GESIS je podle mého názoru velmi záslužným projektem, neboť nabízí vysoce kvalitní kurzy a přednášející a umožňuje studentkám a studentům metodologie prohlubovat své znalosti, setkat se s odborníky a vyslechnout si velmi zajímavé přednášky i mimo rámec jednotlivých kurzů. Doufám, že letošní první letní škola GESISu nebyla poslední a že zájemci z řad začínajících metodologů budou mít možnost účastnit se jí i v dalších letech.

ZAVEDENÍ TEZAUROU ELSST v ČSDA

Tomáš Čížek (Sociologický ústav AV ČR)

Český sociálněvědní datový archiv se v blízké době stane jedním z archivů, které pro popis svých datových souborů používají mezinárodní tezaurus ELSST (European Language Social Science Thesaurus). Tento tezaurus je v současné době přeložen do devíti národních jazyků (angličtiny, němčiny, francouzštiny, švédštiny, norštiny, španělštiny, řečtiny, finštiny a dánštiny) a do některých dalších jazyků překlad probíhá (italština, litevština a čeština).

Jedním z cílů organizace CESSDA je vytvoření nadnárodního datového katalogu, kde si uživatel bude moci vybrat data z celého souboru výzkumů, uložených v jednotlivých národních datových archivech. K tomu je ale potřeba, aby výzkumy v jednotlivých národních archivech byly popsány mezinárodně standardizovaným způsobem. Hlavně ke splnění tohoto cíle byl tezaurus ELSST vytvořen.¹

Začátky evropského jazykového tezauro pro sociální vědy se váží k projektu LIMBER (Language Independent Browsing of European Resources), probíhajícího v letech 2000 až 2011, v rámci něhož se spojili pracovníci německého, britského, řeckého, francouzského a norského datového archivu, aby vytvořili systém, ve kterém bude možné doplnit metadata (informace o datech) datových souborů takovým způsobem, že budou mezinárodně srovnatelná. To si žádalo vyřešení nejen technické stránky věci, tedy použití vhodného mezinárodně použitelného softwarového formátu pro zápis metadat, ale hlavně konstrukci společného slovníku, kterým data budou popsána. Tento úkol nebyl a dodnes není zdaleka triviální, protože velká různost evropských jazyků představuje minimálně překážku pro celoevropsky, a potažmo celosvětově, platný systém pro popis datových souborů vzniklých na půdě sociálních věd.

---

1 Organizace CESSDA již na svých stránkách v sekci „CESSDA catalogue“ ukazuje příklad toho, jak bude takový mezinárodní datový katalog vypadat. Současný katalog obsahuje 8152 studií z 16 evropských archivů. Budoucí katalog by měl zahrnovat pokud možno všechny uložené datové soubory z členských archivů organizace.